

Hikmet Yurdu, İmam Matürîdî ve Matürîdilik Özel Sayısı,
Yıl: 2, S.4 (Temmuz-Aralık 2009), ss. 179 - 194

Selçuklular Devrinde Mezhepler

Muhammed Şerafüddin
Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Kelam Tarihi Müderrisi
Sadeleştirme: Yrd. Doç. Dr. Ali Duman
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
aduman@inonu.edu.tr

Selçukluların birinci padişahu Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-Mülk Ebû Nasr Kenderî tarafından 436 tarihinde ortaya çıkarılan büyük ve uzun süren bir olay, İslam mezhepler tarihinin en önemli hadiselerinden birini oluşturmaktadır.

Mu'tezile mezhebine mensup olan, fiillerin yaratılmış olduğuna inanan Amidü'l-Mülk, diğer mezheplerin de kötü inanışlarını toplayarak, aynı zamanda Rafıziler gibi şeyhayna (Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer) ve diğer sahabilere küfrediyor, Kerramiyye ve Mücessime mezhepleri gibi Cenab-ı Hakkı cisim sahibi kabul ediyordu¹.

Bu konudaki koyu taassubunu artıran bir diğer mesele daha vardı ki, Amidü'l-Mülk'ün iradesini elinden alıp kendisini izlediği bu hareket tarzına sevk eden asıl sebep buydu. Şöyle ki: Nisabur'da Şafiîlerin reisi olan babası Cemalü'l-İslam Kadı Ebû Ömer'in vefatından sonra, Üstad Ebû Kasım Kuşeyrî'nin yönlendirmesi ve aracılığıyla, pek gençken Tuğrul Bey tarafından bir kaftanla (hil'at) kendisine babasının bu reisliği ve lakabı verilen, Eş'arî mezhebi üzere kelam ilmi (usul-ı diniye) bilen ve bu hususta hararetli bir savunucu olmakla beraber deha, asalet, seçkinliği ve istekte bulunanlara bazı kere bir seferde bin lira vermek gibi büyük bir cömertlik, lütuf, iyilik severliğiyle ve bunlardan başka fevkalade cesaretiyle herkesin saygı ve sevgisini kazanan, her gün sofrası Hanefî ve Şafiî imamlarıyla dolup, evi bütün alimlerin sığınağı, tartışma ve fikir alış-veriş mekanı olan, bu her türlü nitelik ve yetenekleriyle Nisabur'un yegane şeref kaynağı bu-

^{*} Bu makale Türkiyat Mecmuasının, Ağustos 1925'te yayınlanan Birinci Cildinin 100-118. Sayfalarında yayınlanmıştır.

¹ Abdülvahhab es-Sübki, Tabakatü's-Şafiyyeti'l-Kübra, C.III, s.270.

lunan alim ve muhaddislerden **Üstad Ebû Sehl b el-Muvaffak** vardı ki, bu zatın vezarete seçileceğinden kimse şüphe etmiyordu. İşte doğal olarak böyle bir zatın varlığını Amidü'l-Mülk çekemiyor, bütün gücüyle onunla rekabet ediyordu. Bunun için, en başta bu zat olmak üzere, bütün Eş'arîler aleyhine hareketle bunları Tuğrul Bey'in gözünden düşürmek gerekiyordu. Bu suretle, Amidü'l-Mülk asıl maksadı olan makamını, kaçınılmaz bir tehlikeden kurtardığı gibi, amansız saldırılarını en çok Mu'tezile'ye yönlendirmiş olan Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den de ayrıca intikam olarak gönlünü rahatlatmış olacaktı. Bunun için, başlangıçta doğru yolda görünerek, Tuğrul Bey'in her pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutan sadık biri ve Hanefî olmasından yararlanarak gayet sakin bir biçimde kendisinden bid'at sahiplerine minberlerde lanet olunması için emir aldı. Tuğrul Bey'in yalnız bu emri, Amidü'l-Mülk'ün amacına ulaşması için yeterliydi. Usul açısından Mu'tezilî olan bir kısım Hanefîlerin, maksadına hizmet için hazır bir kuvvet olduklarından emindi. Bunlar, vezir ile derhal birleşerek, Tuğrul Bey'i Şafiî mezhebi ve özellikle Eş'arîler aleyhine bir takım suçlamalarla tahrik etmeye başladılar. Bu karalamaların ve aslı olmayan suçlamaların neticesi olarak, bir müddet sonra, usul açısından Eş'arî olan Hanefîler de dahil olmak üzere, bütün Şafiîler bid'at sahiplerinden kabul edilmiş ve kendileri vaaz etmek, ders vermek ve hutbe okumak gibi dini görevlerin yerine getirilmesinde engellenmişlerdi. Tuğrul Bey'in bu emri suiistimal edilmiş, özellikle mezhebin kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve genel olarak da Ehl-i Sünnet'e resmen ve açıktan minberlerde sövülmeğe başlanılmıştı. Nisabur'daki Şafiîlerin reisi olan Ebû Sehl b. El-Muvaffak, buna karşı çıkararak Rey'de bulunan karargaha defalarca müracaat ettiyse de, Tuğrul Bey'i görmeyi başaramadı. Çünkü Tuğrul Bey ile görüşmesi ancak, hasmı olan Amidü'l-Mülk kanalıyla gerçekleşebilirdi

Aradan çok geçmeden Tuğrul Bey tarafından er-Reisü'l-Ferrâtî, Üstad Ebû Kasım Kuşeyrî, İmamü'l-Haremeyn, Ebu Sehl b. El-Muvaffak'ın gözaltına alınmaları ve baskı altında tutulmaları için bir emir verildi. Bu emir açıktan halka okundu. Bu sırada, asıl maksadın kendisinin yakalanması olan Ebu Sehl b. El-Muvaffak, Nisabur'dan dışarıda bulunmaktaydı. Ayak takımı derhal şehirde buldukları Üstad Ebû Kasım Kuşeyrî ve er-Reisü'l-Ferrâtî'yi tutup hakaretler ile sürüklemiş ve şehrin eski kalesine hapsetmişlerdi.

İmamü'l-Haremeyn ise durumun sıkıntılı olduğunu daha önce anlayıp gizlenmiş ve gizlice Kirman yoluyla Hicaz'a yönelmişti. Nitekim kendisine İmamü'l-Haremeyn unvanı bu şekilde orada dört sene kadar yerleşmiş olmasından dolayı verilmişti.

Kuşeyrî ile Ferrâtî kalede bir aydan fazla hapis kaldılar. Cesaret ve çevresindeki kişiler üzerindeki tesirine güvenen Ebu Sehl b. El-Muvaffak, savaşma yeteneğine sahip adamlarıyla Bahraz tarafından hareket ederek, Nisabur kapısına geldi ve bu iki zatın salıverilmesini istedi. Sultanın fermanı gereğince kendisinin de tutuklanarak onların yanına götürüleceği şeklindeki tehditlere önem vermeyerek talebinde ısrar etti ve gece şehre girip Kuşeyrî ile Ferrâtî'yi zorla almaya karar verdi. Beldenin valisi de İbnü'l-Muvaffak ile savaşmaya hazırlanmıştı.

Ebû Sehl b. El-Muvaffak geceleyin şehrin kapısı yanında olan kendisine ait bir köy üzerine yürüdü ve buradan birden bire şehir içerisindeki mahallesine ve evine girmeyi başardı. Yanındakiler büyük tezahüratlarla bu başarılarını ilan ettiler.

Sabah olunca bazı zatlar barış için araya girip valiye üstat ile reisin salıverilmesini rica ettilerse de, vali barışa yanaşmayıp askerleriyle Ebû Sehl'in mahallesine yürüdü. Sokakta savaşıyor, Ebû Sehl'in adamları sabır ve direnç gösteriyorlar, kahramanca savunma yapıyorlardı. Saldırı sırası onlara gelince, hep birden bir defada saldırarak, askerleri dağıttılar ve valiye yaraladılar. Fitnenin yatıştırılması için halk araya girmiş ve Üstad ile Reîs'i kaleden alıp Ebû Sehl'in evine teslim etmiştiler. Ebu Sehl, maksadına ulaşmışsa da, bu karşı çıkışından dolayı kendisine hoşgörü gösterilmeyeceğini anladığı için korku ve endişe içerisinde bulunuyordu. Bazı adamlarıyla istişare ederek, *İstiva* tarafına çıkıp oradan Tuğrul Bey'e gidiyorlardı. *Rey'*de hepsi birleştiler. Tuğrul Bey'e meydana gelen hadiseler anlatılmış ve Şafiîlerin tamamı ve özellikle Ebu Sehl hakkında gereği kadar bilgi aktarılmıştı. Kendi eliyle teslim olan Ebû Sehl derhal yakalanarak bir kaleye hapsedilmiş, mallarına el konulmuş (müsadere edilmiş) ve çiftlikleri satılmıştı.

Ebu Sehl her ne nasılsa daha sonra bu felaketten kurtulmayı başarmış ve Hicaz'a gitmeye karar vermişti.

İşte, sırf Amidü'l-Mülk'ün taassup ve makamını koruma endişesiyle gerçekleştirmiş olduğu bu hareket, Horasan, Şam, Irak, Hicaz gibi İslam beldelerini

karma karışık etmiş, ve usul açısından Eş'arî olan bütün Ehl-i Sünnet mezheplerinin alim ve imamlarını memleketlerini terk etmeye mecbur etmişti.

Nisabur, Merv, Horasan gibi merkezlerdeki alimlerin bir kısmı Irak'a, içlerinde meşhur hadisçilerden Hafız Ebu Bekr el-Beyhaki ve mutasavvıfların büyüklerinden Üstad Ebu Kasım Kuşeyrî ve İmamü'l-Haremeyn başta olmak üzere büyük bir kısmı da Hicaz'a gitmişlerdi. O sene Hacc'da bunlar gibi memleketlerini terk etmeye mecbur olmuş Şafîî ve Hanefî tam dört yüz kadar kadı bulunmaktaydı. Hadise başlangıçta bütün mezheplerin alimlerince tam bir hayretle karşılanmış ve İslam beldelerinin Arapça ve Farsça dilleriyle fetvaları etrafa yayılarak büyük bir hareket gösterilmişti. Bu fetvalarda İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin derecesinin üstünlüğü ve konumu dikkate değer bir şekilde gösteriliyor, yöntemi ve hizmetleri açıklanarak kendisine lanet etmenin devlet başkanı tarafından şiddetle yasaklandığı bildiriliyordu. Fetvaların altları da Malikî, Hanbelî, Şafîî ve Hanefî imam ve alimleri tarafından imza ediliyordu².

Tuğrul Bey'in iktidara gelmesinden yedi sene sonra başlayıp vefat tarihi olan 445'e kadar 19 sene süren bu ağır ve gürültülü hadise esnasında en çok gayret sarf edenlerden biri de Üstad Ebû Kasım Kuşeyrî olmuştur.

445 başlarında bu bela bütün yoğunluğuyla Horasan ufuklarına çökmüş ve bütün minberlerde Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye lanet edilmeye başlanmıştı.

Bu, insan sabrını zorlayan durum İmam Kuşeyrî'nin kendi ifadesiyle dindarların sabrını delmiş ve Hanif Dini inletmişti.

Hadiseyi bütün detaylarıyla "Şikayetü ehli's-sünne bi-hikayeti ma nalehüm mine'l-mihne" (Kendilerini mihne'ye sokan olayların aktarımıyla Ehl-i sünnet'in şikayeti) adıyla bir risale yazıp birer suretlerini etraftaki beldelere göndermişti. Bu risalesinde Ebu'l-Hasan el-Eş'arî hakkında ileri sürülen iddiaların asılsızlığını, İmam el-Eş'arî'nin fazilet ve menkıbelerini bütün İslam alemine ilan etmişti.

² Malikîler'in istisnasız olarak Eş'arî oldukları bilinmektedir. Çoğunluğu Eş'arî olup içlerinden çok az bir kısmı usul açısından mücessime ve Mu'tezile'ye eğilimlidirler. Hanefîler'de de Eş'ari akidesi üzere olup, Mu'tezile'yi kabul edenler vardır. Hanbelîlerin geçmiş büyükleri tamamen Eş'arilerdendir. Eş'arîlikteki bu fikir birliği hepsinin Ehl-i Sünnet olmaları sebebiyledir. Yoksa, aralarındaki ihtilaflarda, Hanefîler Eş'arî değil, Maturidî'dirler.

Bu eserine önce bu elim hadiseyi ortaya koyarak, güzel sözler içeren bir önsözle söze başlayıp; ilahi kuvvetlerle (kuvve-i semaviye)³ desteklenmiş olan Yüce Padişah, doğunun Sultanı Allah'ın Halifesi (Halifetullah) ve kullarının muhafızı Büyük Sultan Tuğrul Bey'i Allah Teala İslam alemine ihsan edince bu zatın sünneti yeniden diriltmeye (ihya) girişmesi ve bid'at sahiplerini yasaklayarak adaba uygun hareket etmeye yöneldiğini, bu bid'atçılardan bazılarının zorunlu olarak minberlerde kendi kendilerine lanet okumaları üzerine, pislikleri sebebiyle bu felakete masumları da düşürmek için Yüce Sultana şikayette bulunarak İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye bir takım kötü sözler ve kitaplarında asla bir harfi bile bulunmayan görüşler isnad ettiklerini, ve gerçek durumun ortaya çıkması için baş vurulan araçların herhangi bir netice vermeyip zorunlu olarak bu sıkıntılara katlanıldığını güzel bir dille açıklamış, olay esnasındaki isnatları sıra ile birer birer reddetmiş ve hadisenin kötülüğünü ortaya koymuş, bu şekilde konuyla ilgili gereği kadar açıklamalar vermiştir.

Tanınmış muhaddis Beyhakî de, hadiseyi engelleyebilmek için, hadiseyi tertip eden kişinin bizzat kendisi olduğunu bilerek veya bilmeyerek, vezir Amidü'l-Mülk'e bir mektup göndermiş ve bu mektubunda "Cenab-ı Hakkın kullarından dilediği kimseyi herhangi bir beldenin padişahlığını vererek rızasına uygun harekette bulundurmamayı dilediğini ve eğer o kimse gaflete düşerse, onu ikaz etmek üzere ona bir de vezir lütfettiğini, çok şükür Emir'in kendisine mülk ve hikmet ihsan edilenlerden ve Vezir'in vezirlik için gerekli olan nitelikleri haiz olan kimselerden olduğunu, tedbirli davranması ve siyaseti sayesinde bu padişah zamanında Horasan'da asayişin düzene girip, emniyetini sağlandığını, iyi niyetliliği her tarafta bilinen adalet nuruyla yeryüzünün aydınlandığını, yüce gayretlerini İlahi dine yardım için harcayarak din düşmanlarını perişan ve zelil ettiğini, ve her nasıl ise ne Mu'tezile ve ne Mücessime gibi bid'at sahipleri olma-

3 و لما من الله الكريم على اهل الاسلام بركاب السلطان المعظم المحكم بالقوة السماوية في ركاب الامم الملك الاجل شاهنشاه بيمين خليفة الله و غياث عبادالله طغرل بك ابي طالب محمد بن ميكائيل اطال الله عمره موقفا معصوما بقاه و ادام بالتسديد نعماه و قام باحياء السنة و المناضلة عن الملة حتى لم يبق من اضانف المبتدعة حزيا الاسل لاصصالهم سيقا عضبا و اذاقهم ذلا و خنعا و عفت لاثارهم كفا حرجت صدور اهل الزيغ عن تحمل هذه النقم و حناق صدورهم عن مقاساة هذا الالم و منوا بلعن انفسهم على رؤس الاشهاد بالسنتهم و ضافت عليهم الارض بمارجت بانفرادهم بالوقوع في مهواة مختهم فسولت لهم انفسهم امرا و ظنوا انهم بنوع تلبيس و ضرب تدليس يجدون لعسرهم ليرا فسعو الى على مجالس السلطان المعظم اعزه نصره بنوع نميمة و نبوا الاشعري الى مذاهب نميمة و حكو عنه مقالات لا يوجد في كتبهم منها حرف و لم يرفى المقالات المصنفة للمتكلمين الموافقين Sübkî, المخالفين من وفق الاوائل الى زماننا هذا لشيئ منها حكاية و لا وصف بل كل ذلك تصوير تزوير و بهتان يغير تقرير Tabakat, C. 2, s. 278.

yan Hanefî, Malikî, Şafîî mezheplerine mensup olan Eş'arîler de bunlar arasında katılmışsa da kısa zamanda gerçek durum anlaşılıp buna sebebiyet verenlerin cezalandırılacağını, sonuç olarak da İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin menkıbe ve faziletlerini zikretmiştir⁴.

Tuğrul Bey'in vefatıyla Alparslan tahta geçince, amcasının veziri olan bu Amidü'l-Mülk'ü azlederek, hapse atmış ve kendisine Nizamü'l-Mülk'ü vezir seçmişti. O tarihte Hicaz'da bulunmalarından dolayı bu değişimden haberdar olmayan alim ve imamlar, memleketlerine dönüp dönmek hususunda tereddütte bulunuyorlardı. Bu konuda görüşüne itimat ettikleri Üstad Ebu Kasım Kuşeyrî'nin minbere çıkıp, biraz bekleme (tevakkuf) ve tefekkürden sonra, Amidü'l-Mülk el-Kenderî'nin her bir parçasının bir tarafa gömülmek üzere sultan tarafından parça parça ettirilerek öldürüldüğünü keşfen haber vermesi üzerine hepsi memleketlerine dönmüşlerdir.

Bu tarihten itibaren manzara tamamen değişmiş ve Eş'arî imamlarının yaşamış oldukları felaketler yerlerini mutluluğa terk etmiştir. Nizamü'l-Mülk vezirlik makamına gelince, bu üzücü hadiselerle son vererek, memlekette kargaşayı kaldırmak ve alimleri tekrar memlekete geri döndürmek için hiçbir fedakarlıktan geri durmaması gerekiyordu⁵.

Esasen bir köylü oğlu olduğu halde, o dönem şartlarına göre pek güzel bir eğitim görmüş ve Şafîî mezhebi üzere fıkıh okumuş olan Nizamü'l-Mülk,

4 سلام الله و رحمته و بركاته على الشيخ لعيميد و انى احمد اليه الذى لا اله الا هو وحده لا شريك له و اصلى على رسوله محمد و على آله اما بعد فان الله جل ثنائه بفضلله وجوده يوتى من يشاء من عباده ملك ما يريد من بلاده ثم يهدى من يشاء منهم الى صراطه و يوافقهم للسعى فى مرضاته و يحبل له فيما يؤوله وزير صدق يومى اليه بالخير و يحض عليه و معين حقى يشير اليه بالبر و معين عليه ليفوز امير والوزير معا بفضلله الله فوزا عظيما و بنا لا فى نعمه خطا جسيما و كان الامير اطال الله دولته ممن آتاه الله الملك والحكمة والشيخ الغميد ادام الله سيادته ممن جعل الله له وزير صدق ان لنى ذكره و ان ذكر اعانه كما اخبر سيدنا المصطفى صلى الله عليه عين كل امير اراد الله به خير فعدت بجميل نظر الامير ادام الله ايامه و حسن رعاينه و سياسته بلاد خراسان الى الصلاح بعد لفساد و طرقها الامن بعد الخوف حتى انتشر ذكرى بالجميل فى الافاق و اشرفت الارض بنور عدله كت الاشراق زاده الله تاييدا و زاد من يوازره فى الخير و بحثه عليه توفيقا و تسديدا ثم انه اعز الله نصره صرف همته العالية الى نصر دين الله وقع اعداء الله بعدما تقرر للكافة حصن اعتقاده بتقرير خطباء اهل مملكته على لعن من استوجب اللعن من اهل البدع ببدعته و ليس اهل المريغ عن زيفه عن الحق و ميله عن القصد فالفوا فى سمعه ما فيه مساءة اهل السنة و الجماعة كافة و مصيبتهم عامة من الخنفة و المالكية و الشافعية الذى لا يذهبون فى التعطيل مذاهب المعتزلة و لا يسلكون فى التشبيه طرق المجسمة فى مشارق الارض و مغاربها ليتسلوا بالاموة معهم فى هذه المساءة مما يسؤ هم من اللعن و القمع فى هذه الدولة المنصورية بثتها الله و نحن نرجو عثوره عن قريب على ما قصدوا ووقفه على ما ارادوا فيستدرك بتوفيق الله ما يهبط

5 Bunu İbn Esir'in şu ibaresiyle Nizamü'l-Mülk'ün ağzından da duyuyoruz: “ جعلت لك من خراسان جندا “ C. 15, s. 15.

zaten alimlere ve özellikle Eş'ari olan alimlere saygılı olmayı vicdanen görev biliyor ve düzenin sağlanmasının kendisine bağlı bulunduğu bu saygıya kendisinin duyguları da ekleniyordu. İlk olarak Ebu İshak Şîrâzî gibi ders kürsüsü önüne doğu ve batıda toplanmış binlerce talebeye ders veren, fıkıh ve fıkıh usulü konusunda yazmış olduğu eserleri genel kabul görmüş olan büyük bir alimin nam ve şanına uygun olarak Dicle kenarına muazzam bir medrese yaptırarak, ders vermekte olduğu Babu'l-Meratib'deki mesci⁶en kendisini 459'da bu yeni medreseye öğretim üyesi (müderri) tayin etti.

Hadiseler yatıştıktan sonra memleketi olan Nisabur'a dönmüş olan İmamü'l-Haremeyn adına da burada büyük bir medrese inşa etmiş ve kendisini bu medreseye öğretim üyesi atamıştı. Bu zat, otuz seneye yakın bu medresede ilim öğretmiş ve her gün dersine imamlardan ve talebelerden üç yüz kimse devam etmişti. Mutlak içtihat iddiasına kadar uzanmış olan bu zat, bir taraftan bu medresede ilim neşr ediyor bir taraftan da bu durum ortadan kalktıktan sonra, Alparslan ve Nizamü'l-Mülk'ün izinlerini alarak, Halid b. Velid sülalesinden Hasan b. Sa'd adında tüccar bir zatın sırf kendi malından büyük dedesi Münî' ismindeki bir zata izafeten bu beldede inşa etmiş olduğu Cami-i Münî'de hutbe veriyor ve Cuma günleri vaaz ve zikirde bulunuyordu. Gerçekten pek büyük hürmetlere layık olan bu zata gerek Alparslan ve gerek Nizamü'l-Mülk fevkalade saygı gösteriyorlar, bunların katında onun bir sözü iki olmuyordu. Her mecliste kendisine bağlı bulunanlar artıyor, usul ve furu'da onun metodunu takip edenler makbul oluyordu.

Kendisi de, bu hürmetlere karşılık olmak üzere, Nizamî ve Gıyâsî⁶ isminde Nizamü'l-Mülk adına eserler yazıyor ve diğer eserlerinde de bu zatın faziletlerini sitayişle anlatıp, ondan bahsediyordu.

⁶ Nizamü'l-Mülk'ün bir lakabı da Gıyasüddin'di. İmamü'l-Haremeyn'in bu Gıyasî'si Ahkam-ı Sultaniyye tarzında bir eserdir. İmamü'l-Haremeyn'in el-Ubâb nam eserinin önsözü şu şekildedir: سيد الورى و مؤيد الدين و الدنيا ملاذ الامم مستخدم للسيف و القلم و من ظل اظلمك بكين مساعيد ممدودا و لواء النصر معقودا فكم باسراف و زار الحرب و ادار رحى الطعن و الغرب فلايده ارتدت و لا طلعت البهية اريدت و لاعزمه انتنى و لاحده فى قد سدت مسالك المهالك صورمه و حصت الممالك صرائمه و حلت شكائم العرى عزائمه و تحصنت المملكة بنصله و تحصنت الدنيا بافضاله و فضله و عم بره افاق البلاد و نفى الغى عنها بالرشاد و جلى ظلام الظلم عدله و كسر فقا الفقر بذله و كلنت خطة الاسلام شاعرة و افواه الخطوب اليها فاغرة فجمع الله برابه التلقبشملها و وصل بمين هيئته جبلها واجحت الرعايا فى رعايته و ادعة و اعين الحوادث عنها حاجعة الدين يز هو بتهلل اساريه و اشراق جنبيه و لسيف يقتخر فى يمينه الايس البائس فى ادراج انينه و يركع له ناج كل شامخ بعربننه و يهابه الليث المرتجن فى عربنه

Gıyâsî adlı eserinin önsözünde de dahi Nizamü'l-Mülk'e şu şiiriyle derdini anlatmaya çalışmıştır:

Bu medreselerden başka Bağdat ve Musul gibi iki ilmi merkez arasında bulunan Ceziretü ibn Ömer'e varıncaya kadar Belh, Herat, İsfahan, Basra, Musul, Merv gibi büyük küçük her beldeye medrese ve kütüphaneler bina ettirmiş ve her taraftan zahitler, imamlar ve kadıların övgüsünü almıştı.

Ebu Kasım Kuşeyrî, Ebu Ali el-Farimedi, Ebu İshak Şîrâzî, İmamü'l-Haremeyn, daha sonraları İmam Gazali gibi büyük alimler ve zahitler daima kendisini ziyaret ediyor ve yanına hiçbir kimsenin toplayamadığı miktarda büyük alimleri topluyordu⁷.

Vezir, Şafiî mezhebine mensup olduğu için, Eş'arîlerden yalnız Şafiîleri tercih ediyorken, padişah da Hanefî mezhebine mensup imamları yanından ayırmıyordu. Buharalı Ebu Nasr Muhammed b. Abdilmelik el-Hanefî adındaki bir fakih daima padişahla beraber bulunuyor ve padişah bunun arkasında namaz kılıyordu.

Maliye nazırı Şerefü'l-Mülk Ebu Sa'd el-Müstevfî de (459) İmam-ı A'zam'ın türbesi yanında sırf Hanefîlere mahsus olmak üzere bir medrese inşa ettirmişti.

İnanç (itikadiyyat) konusunda Eş'arîlik noktasında toplanan Hanefîler ile Şafiîler arasında az ve çok nahoş haller mevcut olduğu halde, hepsi, bu usule aykırı düşünenlere karşı birleşiyorlardı. Yukarıda ikinci dipnotta gösterildiği üzere İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin kullanmış (istinbat etmiş) olduğu usul, Hanbelîlerin mezhep kurucusu İmam Ahmed b. Hanbel'in itikat usulüne tamamen uygundu ve bu mezhebinin ilk dönem imamları tarafından tasdik edilmişti. Dolayısıyla Eşâ'ire tabiri bunları da kapsamaktaydı.

لذروتك العليا و لا زالت مقصدا
و لو ان زهر الافق ابدت تمردا
البيك لتعفو او لتوردها الردا
و اسقيتها حتى تمادا بها المدا
انتك باغصان لها تطلب النددا

فلا زال ركب المعتقين ميخنة
تدين لك الشم الانوف تخصنعا
لجاءتك اقطار السماء تجرها
و ما انا الادوحة قد غرستها
فلما اقشعر العود منها وصوحت

⁷ Nizamü'l-Mülk kendi ifadesine göre, taşımadığı bir takım sıfatlar ile yüzüne karşı kendisini övenlerin hayretini arttırmasına neden olan Ebu Kasım Kuşeyrî ile İmamü'l-Haremeyn yanına girdikleri zaman, onları ayakta kabul etmekle yetinirdi. Ancak davranışlarını tenkit edere kendisini doğru yola yönelten Ebu Ali el-Farimedî'yi ise kendi yerine oturtur ve karşısında bir yere oturarak büyük bir saygı gösterirdi.. Tarih-i İbn Esir, C.10, s. 86.

Tuğrul Bey ve Alparslan zamanlarında mezhebini yayarak genişleten ve Alparslan padişah olduktan üç sene sonra vefat eden, konularının düzenleniş şekli tamamen Allah'ı cisimleştirmeye (tecsim) delalet eden Kitabu's-Sıfat adlı eserin yazarı Ebu Ya'lâ Muhammed b. El-Hüseyin b. El-Ferrâ el-Hanbelî'den itibaren, Hanbelîler Eş'arîlerden ayrıldı. Bunlarla Eş'arîlik arasında yeni bir ihtilaf safhası ortaya çıktı. Alparslan'ın padişahlığı zamanında bizzat kendisinin de şahidi olduğu pek kötü bir hadise Herat'da meydana geldi.

Abdülvehhab es-Sübkî'nin Horasan Ehl-i Sünnet mensupları tarafından kendisine Şeyhü'l-İslam lakabı verilmiş olan Ebu Osman es-Sâbûnî'ye nazire olarak, Herat şehri Mücessime mezhebi mensuplarıncâ Şeyhü'l-İslam diye kendisine lakap verilen, Hanbelîlerden İbn Receb, Muhtasar üretmek istemiş ve kendisine bu hususta bir emir vermesini Nizamü'l-Mülk'den talep etmişti.

Şeyhü'l-İslam buna da: "Ben Eş'arî'yi bilmem. Ben, Allah'ın semada olduğu, Kur'an'ın Mushaf'ta bulunduğu, peygamberin bugün de peygamber olduğu itikadında olmayanlara lanet etmekteyim ve sonsuza kadar da edeceğim"⁸. demiş ve Nizamü'l-Mülk'ün yanından çıkmıştı. Nizamü'l-Mülk arkasından bir kaftan (hil'at) ile bir çok para göndermişse de kabul etmemişti.

Alparslan Herat'a gelince, Şeyhü'l-İslam Ebu İsmail aleyhinde bulunmakta olan Heratlı alimler pirinçten bir put yapıp seccadesinin altına koymuş ve Al-

⁸ Taha suresindeki müşâbihatdan olan "Rahman arşı istiva etti" ayet-i kerimesini anlayışları itibariyle Mücessime ve Müşebbihe adlarını alan Hanbelîler ile Eş'arîler arasında büyük tartışmalara sebep olmuş ve aralarında temel ayrılık noktasını teşkil etmiştir. Eş'arîlere göre ayet-i kerimedeki "İstiva" kavramının sözlük anlamı olan "istikrar ve istila"dan cisimlerin seçkinlerinden (havas) olan ilk manasında anlaşılmasının mümkün olmamakla birlikte, ikinci manada anlaşılması ve "istiva"ya "istila" manası verilmiştir. Halbuki Hanbelîler doğrudan doğruya "istikrar" anlamında yorumlamışlardır. Sırf bunun reddine dair Te'sisü't-Takdîs adında İmam Fahrüddin er-Râzî'nin yazmış olduğu eserde açıklandığı üzere, "üzerine istikrar etmiş bir genç insan" suretinde olduğunu, kendisinde bir takım parçalardan teşekkül etme bulunduğunu beyan etmişlerdir. Bunların muhakkikleri Cenab-ı Hakka "Nurlardan bir nur" derdi.

Kur'an-ı Kerim'in Mushaf'ta bulunduğu ve öldükten sonra Hazret-i Peygamberin Peygamberliğinin sona ermiş olduğu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye yakıştırılan iddialardandır.

Kur'an-ı Kerim'in Mushaf'ta bulunduğu görüşü Bağdat Mu'tezilîleri tarafından ileri sürülmüştür.

Bunlar derler ki: Yaratılış esnasında ilahi kelimeler a'raz idi. A'raz olan bir şeyin baki olması mümkün değildir.

Dolayısıyla Cenab-ı Hakkın Peygamberimize göndermiş olduğu Kur'an bugün mevcut ve baki değildir.

Risaletin son bulması konusu ise genel olarak Peygamberler ve şehitlerin kabirlerinde diri olduklarına dair nice ayet ve hadislerle rağmen, değil Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin, Kur'an-ı Kerim'i bir defa okumuş olan hiçbir kimsenin kabul etmeyeceği bir meseledir. Bunu, Horasan'da yaygın ve imanın sadece ikrardan ibaret olduğunu kabul etmiş olan Kerramiyye mezhebinde olanlar "ölünün ölüm halinde duyu ve bilgiden yoksun bulunduğunu kabul eden ve de imanın marifet ve tasdik olduğunu söyleyen" Eş'arîlerin bu kabullerine göre Peygamberimizin de ölüm halinde his ve ilimden soyutlanmış olması ve bunun neticesinde mü'min ve peygamber bulunmaması gerektiğini söyleyerek bir öğreti biçiminde yaymışlardır.

parslan'a, Ebu İsmail'in, Hak Te'âlâ'nın timsali olduğunu kabul etmiş olduğu bir puta tapmakta bulunduğunu haber vermişlerdi. Alparslan bir köle gönderip bu putu aldırması ve diğer göndermiş olduğu köleler ile de Şeyhü'l-İslam'ı huzuruna davet etmişti.

Alparslan "Bu nedir?" diye bu putu göstermiş, Şeyhü'l-İslam da "Pirinçten yapılmış bir put" diye cevap vermişti.

Alparslan "Bunlar, senin bu puta taptığını ve Cenab-ı Hakk'ın bu suret ve şekilde bulunduğuna inandığını söylüyorlar" diye hakkında bu isnat ve iftirayı söyleyince, büyük bir hayret ve hiddet içinde kalmış olan Şeyhü'l-İslam, gür sesiyle: "Allah'a sığınırım, bu büyük bir karalamadır" diyerek, hakkındaki bu isnat ve iftirayı şiddetle reddetmiş ve bu sözlerden dolayı Alparslan'da tamamıyla bunun kötü amaçlı bir iftira olduğu kanaati hasıl olmuştu.

Ona ikramda bulunduktan sonra evine dönmesine müsaade ettiği Şeyhü'l-İslam, evine döndükten sonra, iftiracıları bu yaptıklarından dolayı cezalandırmakla tehdit etmiş ve onlar da bu tehdit üzerine suçlarını itiraf etmişler, tamamı bir çok nakdî ceza ödeyerek canlarını kurtarabilmişlerdir.

Melikşah'ın saltanata geçmesinden dört sene sonra yani 469'da Üstad Ebu Kasım Kuşeyrî'nin dört oğlunun en küçüğü olmasına rağmen iktidar ve fazilet açısından en büyüğü, en tanınmış olan Üstad Ebu Nasr, Hacca gitmek üzere Bağdat'a uğramış ve burada ilmi yeterliliği, lisan kuvvetiyle hiçbir kimsenin ulaşamadığı büyük bir saygıya mazhar olmuştu. Irak'ın yegane fakihisi olan Ebu İshak Şirazi, bunun kürsüsünün önüne oturuyor ve gayet engin, geniş bilgisiyle, belagatli edebi üslubuyla verdiği vaazlarını dinlemekle büyük haz duyuyordu.

Hacdan dönüşünde yine Bağdat'a uğramış ve bu sefer öncekinden daha fazla saygı görmüş ve kendisinin taraftarları çoğalmıştı.

Yalnız Hanbelîler bu zatı çekemeyerek aleyhinde sözler söylüyor, genel olarak Eş'arîler hakkında düşmanlık ediyorlar ve İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye açıktan açığa sövüyorlardı.

Ebu İshak Şîrâzî bundan son derece hiddetlenerek Bağdat'tan çıkmak istemiş, bunların engellenmeleri ve Hanbelîlerin ifadelerine göre Hanbelî mezhebinin değiştirilerek iptal edilmesi için Nizamü'l-Mülk'e bir mektup yazmıştı. Bu sefer kendisini halife el-Mukteda bi-Emrillah'ın göndermiş olduğu taltifname yumuşatmış ve durum biraz olsun sakinleşmişti.

Bir müddet sonra Hanbelîlerin reisi eş-Şerîf Ebu Cafer b. Ebî Musa'nın tahrikiyle Ebu İshak eş-Şîrazî aleyhinde dedikodu yapılmaya başlanmış ve bu iş, yirmi kişinin ölmesiyle sonuçlanan bir kargaşaya yol açmıştı.

Yine halife meseleye müdahale ederek aralarını buldu ve bunun emriyle hepsi görünüşte anlaşmayı kabul ettiler. Bu anlaşmadan sonra Hanbelîler iftiranın şeklini değiştirerek Ebu İshak eş-Şîrâzî'nin Eş'arîlikten uzaklaşmış olduğunu yaymaya başladılar. Bu sefer Ebu İshak eş-Şîrâzî son derece hiddetlendi. Yine Nizamü'l-Mülk'e bunlar hakkında bir mektup gönderdi ki, gecikmeden cevabı gelmiş, eş-Şîrâzî'nin fitneyi çıkaran eş-Şerîf Ebu Cafer'in hapsedilmesi ve bu fitnede müdahalesi olanların cezalandırılması isteklerini de karşılamıştı. Ebu İshak eş-Şîrâzî, bu eş-Şerîf Ebu Cafer'i halifeye de şikayet etmiş olduğundan kendisi halife tarafından hapsedilmişti.

Hanbelîler'in, Ebu İshak eş-Şîrâzî'nin, Nizamü'l-Mülk'e göndermiş olduğu ilk mektupta mezheplerinin yasaklanması ve değiştirilmesini istemiş olduğunu söylemeleri üzerine, ikinci mektubuna cevapta, Nizamü'l-Mülk'ün Ebu İshak'a bunun yani değiştirme ve mezhebin yasaklanmasının gerçekleştirilebilir şeylerden olmadığını bildirmiş olduğunu eklerler⁹.

Bu olaydan altı sene sonra yine Şafiîler ile Hanbelîler arasında diğer bir hadise cereyan etmişti. Şöyle ki: Nizamü'l-Mülk'ü ziyaret etmek üzere Fas'tan (Mağrib) eş-Şerîf Ebu'l-Kasım el-Bekrî adında bir vaiz gelmiş ve kendisi Eş'arî olduğu için Nizamü'l-Mülk tarafından saygı değer görülmüştü. Bağdat'a gönderilerek kendisine birçok tahsisat belirlenmiş ve divanda İlmü's-Sünne lakabıyla isimlendirilmişti.

⁹ Bu hadiseleri Nizamü'l-Mülk'ün adamları Halife el-Mukteda bi-Emrillah'ın veziri Ebu Nasr b. Cüheyr'e isnad ettiklerinden, bu zat Nizamü'l-Mülk'ün halifeye yazdığı bir mektup ile vezirlikten azl edilmişti. İbn Esir Tarihi, C. 10, s. 44.

Bu zat Nizamiye Medresesi'nde vaaz veriyor ve vaaz esnasında Hanbelîler aleyhinde ağır bir dil kullanıyordu. Hanefî büyüklerinden Kadi'l-Kuzat Ebu Abdullah ed-Damğani'nin Nehr-i Kallaîn'deki evinde bulunurlarken bunun taraftarlarıyla Hanbelîler arasında başlamış olan tartışma büyüyerek, Ebu'l-Kasım el-Bekrî taraftarları arasına birçok kimselerin katılmasına sebep olmuş ve sonunda bunlar tarafından Ebu Ya'la ailesine mensup olanların evleri yıkılarak bütün kitapları, özellikle de Kitabü's-Sıfat'ı alınmıştı. Bu kitap, Ebu'l-Kasım el-Bekrî'nin vaazında okunuyor ve o da bu kitap üzerine şiddetli hücumlar ediyordu. İşte bu zatın devam eden vaazlarından ve Hanbelîler aleyhindeki bu hücumlarından dolayı hadiseler hiçbir zaman eksik olmuyordu.

Bu mezhep çatışmaları yalnız usul ile ilgili konularla sınırlı kalmıyordu. Şafiîlerin namazda besmele'yi açıktan okumaları ve ezan okurken teganni etmeleri de Hanbelîlerin hiddetine sebep oluyor ve camilere gidip besmele'yi açıktan okuyan Şafiî imamları engellemeye çalışıyorlardı. Bizim mezhepte (Hanefi mezhebi) olduğu gibi bunlara göre de vitir namazında okunması gereken kunut duasını, Şafiîlerin sabah namazında okumaları da ayrıca bir tartışma konusu oluştuyordu.

Tuğrul Bey'in saltanatı zamanında cereyan eden bu hadiseleri, Hanbelîlerin o tarihte reis ve önderleri olan Ebu Ali b. El-Ferrâ ile İbn Temîmî idare ediyorlardı; kendilerine bağladıkları avam güruhu bunu fırsat bilerek Bağdat'ın asayişini ihlal ediyorlar, Halife de bunların karşılarında aciz kalıyordu¹⁰.

¹⁰ Bunlar, 323 tarihinde Halife er-Razi billah zamanında pek fazla kuvvet kazanarak Bağdat'ta hüküm sürmeye başlamış ve kumandanları evine girerek buldukları içecekleri dökmek, şarkıcıları dövmek, müzik aletlerini kırmak, çarşılarda alış-verişe müdahale etmek ve sokaklarda erkekler ile kadınların gezmelerini yasaklamak gibi durumlara karışmışlardı.

O tarihte zabıta memuru olan Bedr el-Haraşî "Bundan sonra iki Hanbelî'nin bir araya gelmemeleri, hiçbir kimse ile mezhep tartışmasında bulunmamaları, namazda besmeleyi açıktan okumadıkça imamlık etmemeleri" için çığırkanlar çıkartarak meydana gelen olaylara bir son vermek istemişse de, hiç tesiri olmadığı gibi aksine bunları daha fazla tahrik etmiş olduğundan, cami kapılarında dilencilik körler kanalıyla Şafiîleri öldürünceye kadar dövdürmeye başlamışlardı.

Bunun üzerine Halifeden bir ferman yayınlanmıştı ki, Bağdat'ta meydana gelen bu tür hadiseler zincirinin en önemli aşamasına ilişkin olduğu gibi, bu mezhep hakkında da resmi malumat vermekte olduğundan bu fermanın bir kısmı aşağıda nakl olunmuştur:

تارة انكم تزعمون ان صورة وجوهكم القبيحة السمجى على مثال رب العالمين و هينتكم الرذلو على هينته و تذكرون المف و الاصابع و الرجلين و النعميين و المذهبيين و الشعر القطط و الصيغود الى السماء و النزول الى الدنيه تعالى الله عما يقول الظلمون و الجاحدون علوا كبيرا ثم طعنكم على خيار الائمة و نسبتمكم شيعة آل محمد صلى الله عليه و سلم الى الكفر و لبضلال ثم استدعواكم المسلمين الى الدين بالبدع الظاهرة و المذاهب الفاجرة التى لا يشهد بها القرآن و انكاركم زيارة قبور الائمة و تشنيعكم على زوارها بالابتداع و انتم مع ذلك لا تحتمون على زيارة قبر رجل من العوام ايس ذى شرف ولا نسب ولا سبب

Ezeli ve ebedi bir mesele olan Sünnilik Şiîlik meselesi ise, her zamanki gibi Selçuklular zamanında da her yerde ve özellikle Bağdat'ta büyük bir oranda sürmekteydi.

O tarihe kadar kuvvetli bir resmi korumadan mahrum olan Sünnîliğin, gündün güne güç ve kuvvet kazanmaya başlamış olan Selçuklular ile artık daima galip gelmek zamanı gelmiş ve önemli bir muhafazaya ulaşmıştı. Halkı kısmen Sünnî ve kısmen Şiî olan Bağdat'ta mezhep ihtilaflarından dolayı öteden beri hiçbir zaman hadiseler eksik olmuyordu. Şiîlerin 10 Muharrem günlerinde yapmakta oldukları yas merasimi ve Gadir-i Hum bayramları münasebetleriyle bu iki fırka arasındaki eski kin canlanıyordu. Meydana gelen kavgalarda her iki taraftan birçok kimseler ölüyor ve yaralanıyorlardı.

440'da Tuğrul Bey zamanında Bağdat'ın Kerh kısmında oturan Şiîleri, Sünnîler Muharrem'de yas tutmaktan engellemiş ve aralarında meydana gelen kavga Türklerin Dicle'yi geçip Kerh yakasına çadırlarını kurmalarıyla biraz yatışmışsa da, sürekli bir savaş içerisinde bulduklarını dikkate alan Şiîler, Kerh etrafına bir kale yapmaya kalkıştılar. Bunları gören Sünnîler de karşı tarafta oturdukları Suku'l-Kallalîn'e sur çekmek üzere onlara nazire yapmaya kalkıştılar. Her iki taraf bu şekilde yeni bir mücadeleye girişmiş olduklarından çarşılar kapatılmış ve asayiş tamamen bozulmuştu.

برسول الله صلى الله عليه و سلم و تأمرون بزيارته و تدعون له معجزات الانبياء و كرامات الاولياء فلعن الله شيطانا زينكم هذه المنكرات و ما اغواه و امير المؤمنين يقسم بالله قسما جهدا اليه يلزمه الوفاء به لئن لم تنتهوا عن مذموم مذهبكم و معوج طريقتمكم ليوستنكم ضربا و تشديدا و قتلا و نبديدا و استعملن السيف في رقابكم و النار في منازلكم و محكممظ Bazen de çirkin ve sevimsiz suratlarınızı alemlerin Rabbinin örneği rezil varlığını onun varlığı biçiminde olduğunu iddia ediyor ve Hak Teala için avuç, parmak, ayak, ayakkabı ve kıvrık saç olduğunu, gökte oturduğunu ve dünyaya indiğini söylüyorsunuz!...

Zalim ve inkarcıların dedikleri sözlerden Allah Teala büyük bir yükseklik ile yüce ve münezzeh olsun!!...

Sonra da seçkin imamlar hakkında kötü niyet ve sözler söylüyor, Ehl-i Beyt taraftarlarını kafirlik ve sapıklıkla itham ediyor, en açık bid'atler ve Kur'an-ı Kerim'de yeri olmayan bir takım kötü görüşlerle kendi aklınız sıra Müslümanları dine davet ediyorsunuz!!...

İmamların kabirlerini ziyaret etmektan insanları engelleyerek, ziyarette bulunanların ehl-i bid'at olduklarını söylemenize rağmen kendiniz ne şeref ve nesep ve ne Resulullah (SAS)'e bir bağı olmayan avamdan birini ziyaret hususunda fikir birliği ile halkı bu ziyarete davet ediyor ve buna peygamberlerin mucizelerini ve velilerin kerametlerini isnat eyliyorsunuz !

Hay Allah bu kötü şeyleri size iyi gösteren kör şeytana lanet etsin! Sizi ne derecelerde yoldan çıkarmış!!

Mü'minlerin Emiri tam bir azimle Cenab-ı Hakk'a yemin ediyor: Eğer siz, bu kötü olan görüş, bu eğri olan yolunuzdan dönmez ve bu hareketlerinize son vermezseniz, çeşitli aşamalara göre dövme, yırtmak, öldürmek, yaralamak şekillerinden biriyle hakkınızda her türlü cezaları uygulayacak, kılıcı boynunuzda, ateşi evle- rinizde kullanacaktır.

Bu duruma bir son vermek üzere Halife el-Kaim bi-Emrillah, Ebu Muhammed en-Nesevî'ye başvurmuş, bunun yerine getirdiği tedbirlerle mücadele ortadan kaldırılmış, durum görünüşte uzlaşmaya yönelmişti. Sünnîler ezanda "Hayye ale'l-hayri'l-amel" (Haydi en hayırlı amele) demeyi kabul etmişler ve Şîiler de buna karşılık Kerh'de "es-Salatu hayrun mine'n-nevm" (Namaz uyku-dan daha hayırlıdır) cümlesini ezanlarına katmışlardı.

Samimi olmayan bu barış anlaşması hemen ertesi sene bozulmuş ve pek kötü hadiselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Ehl-i Beyt ve diğer büyüklerin kabirleri yıkılarak tahrip edilmiş ve birçok kimseler öldürülmüştü. Hanefîlerin müderrisi Ebu Sa'id es-Serahsî de öldürülenler arasındaydı. Devam edip giden bu mezhep çatışmasının engellenmesi ve durumun düzene konulması görevini yerine getirmekte Tuğrul Bey gecikmedi. 445 Muharrem'inde meydana gelen böyle kanlı bir hadiseye, Kerh sokakları yakılarak son verilmiş ve bundan sonra Şîilerin cesareti kırılmıştı.

Halife el-Kaim bi-Emrillah ile Bağdat komutanı Besasirî arasında 446'da başlayan anlaşmazlık, 450'de bizzat Besasirî'nin Mısır Halifesi el-Mustansır Billah adına Mansur Cami'inde hutbe okutmasına kadar varmıştı. Besâsiri'nin emri üzerine Hayya'lardan sonra sabah ezanına Şîilik şiarı olan Hayye ale'l-hayru'l-amel (Haydin en hayırlı amele) cümlesi eklenmiş ve ertesi hafta da Resafe Cami'inde yine el-Mustansır Billah adına hutbe okunarak Bağdat'ta Şîilik resmen ilan edilmişti. Bu yüzden birçok karışıklıklar ortaya çıkıp İslam Yurdu'nda (Darü'l-İslam) düzen ve asayiş tamamen bozuldu. Önceleri işlerinde başarısını sağlamak için Besasirî'nin anlaşmış olduğu Musul Beyi Kureys, Halifeyi alıp ordugahına götürdüğünden halifesiz kalmış olan Bağdat sarayları yağma edilmişti. Bunu haber alan Tuğrul Bey kardeşiyle olan çekişmelerine son vererek, Halifeyi makamına iade etmek üzere hemen Irak'a yöneldi ve halifenin bindiği katırının yularını elinde olduğu halde 451 Zi'l-Ka'desi'nin 25. Pazartesi günü sarayına girerek Sünnîlik alemine unutulmaz bir hizmet etmiş ve Besâsiri'nin de cezasını vererek kesik başını halifeye göndermiştir.

Tuğrul Bey zamanında başlamış olan bu durum yalnız Bağdat'la sınırlı kalmadı. Sünnîliği temsil eden Selçukluların güç ve kuvvetleri karşısında, etraf-

taki Şîi olan bütün sultan ve emirler, Sünnîlik ile mesafeli durmanın kendileri açısından bir ölüm kalım meselesi olduğuna kanaat getirmiştiler.

Ha®a 462'de Mekke Emiri Muhammed b. Ebi Haşim, Alparslan'a oğluyula bir memur gönderip saygılarını sunmuş ve Mekke'de Mısır Halifesi adına okunan hutbeyi kaldırarak, el-Kaim bi-Emrillah adına hutbe okutmaya başladığını ve ezandan Hayye ale'l-hayru'l-amel (Haydi en hayırlı amele) cümlesini çıkardığını bildirmişti. Alparslan, Mekke gibi İslam'ın merkezi olan bir beldedeki bu Sünnîlik gösterilerinden son derece memnun olmuş, Mekke Emiri'ne 30.000 dinar ve bir ka®an (Hil'at) göndermiş ve her sene de 10.000 dinar göndermeyi vaat etmiştir.

Medine'de de bu şekilde Sünnîlik alametleri görmek isteyen Alparslan, buranın Emiri Mühenne'ye bir memur ile haber gönderip, onun da Mekke Emiri gibi Sünnî olan Abbasî Halifesi adına hutbe okuması ve Şîilik şiarını ezandan kaldırması halinde, kendisine 20.000 ve sene de 5000 dinar vereceğini vaat etmişti. Ertesi sene de Mahmud b. Salih b. Mirdas, Halep ahalisinin dikkatini gündene güne güç ve kuvvetini artırmakta olan Alparslan'a çekmiş ve henüz fırsat eldeyken mezhep değiştirmenin gereğini onlara hatırlatmıştı. Halep ahalisinin tamamı onun bu uyarısını kabul ederek sırf Alparslan adına hutbe okumaya başlamışlardı.

Yarım asırdan fazla süren Selçuk hanedanının iktidar dönemlerinin üstün kuvvetli oldukları zamanın sonları ve çöküş dönemlerinin başları sayılan bir zamanda iktidara gelen Sultan Sencer de babası gibi Sünnîliği savunmasıyla tanınmaktaydı.

Birçok bölgelerde olduğu gibi Samarra Şîileri de özel inançlarına dayanarak, kaybolmuş olan Mehdî'nin ortaya çıkmasını sağlamak için her Cuma günü namazdan sonra bura camiindeki mağaranın kapısına altın eğerli gayet güzel bir at hazırlayarak "Ya İmam! Bismillah" diye Mehdî'nin çıkmasını bekliyorlardı. Sultan Sencer zafer kazanmış bir komutan olarak bu beldeye girdiği zaman, Sünnîlik ve Şîilik ihtilaflarının en önemlilerinden birini teşkil eden bu Mehdî meselesinde de başarı sağlamak için, yine bir Cuma günü adet olduğu üzere Şîiler tarafından mağara kapısına getirilmiş olan bu güzel hayvana binerek: "Bu at bende emanet kalsın. İmam her ne zaman ortaya çıkarsa ona teslim ederim" diye

üzerine binmiş ve bu suretle Şiîlere Sünnîlik tarafından gayet nariz ve aynı zamanda acı bir cevap vermişti¹¹.

6 Kanun-ı Evvel 332.

¹¹ Ebu İsmail b. Zekariya'nın Suverü'l-Ekalim adlı eserinden naklen Devletşah tezkeresi, kütüphane-i umumi, numara 90.